

AHMET EFE'NİN ÇOCUK VE İLK GENÇLİK ROMANLARININ EĞİTSEL UNSURLAR AÇISINDAN İNCELENMESİ

The Analysis of Ahmet Efe's "Çocuk" and "İlk Gençlik" Novels in
Terms of Educational Elements

Dr. Öğr. Üyesi Tacettin ŞİMŞEK

Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı
tacettinsimsek@atauni.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-8141-1607>

Öğr. Gör. Ferhat ÇİFTÇİ

Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi
ferhatciftci@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-8141-1607>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-Journal of Ağrı İbrahim Çeçen
University Social Sciences Institute AİCUSBED 5/2 Ekim/Oktober 2019 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	30.05.2019
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	26.09.2019
Sayfa- <i>Pages</i> : 123-146	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.571899

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

AHMET EFE'NİN ÇOCUK VE İLK GENÇLİK ROMANLARININ EĞİTSEL UNSURLAR AÇISINDAN İNCELENMESİ*

The Analysis of Ahmet Efe's "Çocuk" and "İlk Gençlik" Novels in
Terms of Educational Elements

*Tacettin Şimşek
Ferhat Çiftçi*

Özet

Çocuklara veya gençlere yönelik edebî türler, bazı açılardan değişkenlik göstermekte ve inceleme konusu olmaktadır. Bu türlerden birini, çocuk ve ilk gençlik romanları oluşturur. Söz konusu romanların türün imkânları doğrultusunda eğitsel bir önemi bulunmaktadır. Daha çok romanlarda görülen serüven özelliği ve kahramanlarla kurulan özdeşim duygusunun bu önemi oluşturan belirleyici etkenlerden olduğu söylenebilir. Çocuklar ve gençler, roman türünün bu özellikleriyle kitap okuma alışkanlığı edinmekte, aynı zamanda sıkılmadan ve keyif alarak öğrenmektedirler.

Ahmet Efe, şair ve yazar kimliğinin yanında yaptığı görsel sanat ürünleriyle de tanınan bir sanatçıdır. Çok yönlü özelliğiyle başta çocuklar için olmak üzere farklı türlerde birçok kitap kaleme almıştır. Bu eserlerin dinî ve ahlaki temelde bireysel ve sosyal gelişimi esas alan eğitici bir yönü bulunmaktadır. Eserleri içinde çocuk ve ilk gençlik romanı sayılabilecek dokuz romanı bulunan sanatçı, bunlarla kimi eğitsel unsurların aktarımını amaçlamıştır. İncelen çocuk ve ilk gençlik romanlarına bakıldığında ön plana çıkan eğitsel unsurları; sevgi, bilinç durumları, olumlu davranışlar ile kaçınılması gereken kötü tutumlar şeklinde özetlemek mümkündür.

Anahtar kelimeler: Ahmet Efe, çocuk ve ilk gençlik edebiyatı, çocuk ve ilk gençlik romanları, eğitsel unsurlar, eğitsel unsurların aktarımı.

Abstract

Literary genres for children and young-adults vary in some aspects and become a matter of examination. One of these genres is the novels for children and

*Bu makale, Aralık 2017 tarihinde Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi alanında Dr. Öğr. Üyesi Tacettin Şimşek'in danışmanlığında ikinci yazar tarafından yapılan Ahmet Efe'nin Çocuk ve İlk Gençlik Romanlarının Eğitsel Unsurlar Açısından İncelenmesi başlıklı doktora seminer çalışmasının bir kısmının düzenlenmiş hâlidir.

young-adults. These novels in question have an educational importance in parallel with the possibilities of the said genre. It can be suggested that the element of adventure mostly seen in novels and the feeling of identifying one's self with the protagonists is one of the determining factors for this importance. With these characteristics of the novel, children and young-adults acquire the habit of reading, in the meantime, they learn with pleasure without getting bored.

Ahmet Efe is an artist known for his visual art works as well as his identity as a poet and writer. Being a versatile person, he has written many books of different genres, children's books being in the first place. These works have an educational aspect aiming individual and social development on a religious and moral basis. Among his works, there are nine novels that can be considered to be children's or young-adult novels through which the writer aimed to transfer some educational elements. It is possible to summarize the prominent educational elements in these novels for children and young-adults as such: Love, states of consciousness, favorable behaviors and unfavorable behaviors that should be avoided.

Keywords: Ahmet Efe, children's and young-adult literature, novels for children and young-adults, educational elements, transfer of educational elements.

Giriş

Eğitim, bireysel ve toplumsal gelişimin temel kavramlarından biridir. Bireyler ve toplumlar, eğitimle hayatlarını anlamlı kılabilen ve yarınlarını inşa etme fırsatını bulmaktadırlar. Yaşamın hemen her alanında karşımıza çıkan eğitim kavramı, farklı boyutlarıyla söz konusu olmaktadır. Kurumlar, eğitim süreçleri, öğretim ortamları gibi değişkenler, bu çerçevede karşımıza çıkan unsurlardandır. Bir bütün hâlinde ele alınan bu unsurlar, sağlıklı bireylerden sağlıklı toplumlara uzanacak genel bir amaca hizmet etmektedir. Bunlarla birlikte ele alınan bir diğer önemli unsur ise eğitim aracılığıyla canlı kılınmak istenen "değerler"dir. Değerler, bireysel ve toplumsal yaşamın âdeta özünü oluşturmakta ve yapılacaklar konusunda kurucu, yönlendirici bir rol üstlenmektedir.

Değerlere eğitsel unsurlar olarak bireysel ve toplumsal işleyiş dışında eğitim-öğretim planlamalarında da yer verilir. Nitekim geçmiş programlarda ve eğitim süreçlerinde kimi uygulamaların bu yönde yürütüldüğü görülmüştür. Bugün de eğitsel unsur olarak değerler önemini korumaktadır. 2017 Türkçe Dersi (1-8. Sınıflar) Öğretim Programı'nda değerler eğitimi ayrı bir başlık altında ele alınmış ve şu ifadelerle yer verilmiştir:

"Öğrencilere iyi bir insan ve iyi bir vatandaş olmalarını sağlayacak bilgi, beceri, tutum, davranış ve alışkanlıkları kazandırmayı amaçlayan eğitim, bu yönüyle değerlerle şekillenmiş bir etkinliktir. Bu bağlamda okullardaki değer eğitiminin amaçlarından biri öğrencilerin sağlıklı, tutarlı ve dengeli bir kişilik geliştirmelerini sağlamaktır. Bunun için bireyin çok yönlü

gelişmesi önem taşımaktadır. Ayrıca insanın tutum ve davranışlarını biçimlendirmede önemli bir role sahip olan değerler, öğrencinin sağlıklı ve dengeli gelişimine katkı sağlamaktadır.” (MEB, 2017: 7).

28 Aralık 2018’de Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından açıklanan “Değerler Eğitimi ve Örtük Müfredat” programında, eğitim sistemimizin tüm birimlerinde, bütün derslerde ve ders dışı faaliyetlerde değerlerimize bağlılığa özen gösterme, değerlerimizi öğrencilerimize açık ve örtük müfredat yoluyla aktarma irade ve çabasına vurgu yapılmıştır.

Değerlerin sadece öğretim aracılığıyla aktarımı ve işlevselliği içerisinde düşünülmesi doğru değildir. Söz edildiği gibi değerler, özsel bir niteliğe sahip, inşa edilenler üzerinde şekillendirici etkisi olan unsurlar olarak görülmelidir. Bundan ötürü basit bir aktarım aracı olarak düşünülmekten öte, öncelikle var edici bir güç olarak değerlendirilmelidir. Aslında değerlerin aktarımı konusunda en büyük yanılgılardan biri, bir felsefenin yoksunluğuna rağmen değerlerden güç alınabileceğini sanmaktır. Hâlbuki olumlu değere sahip bir unsurun amaçlar doğrultusunda sonuç vermesi için yöntemsel doğrulara da ihtiyaç vardır. Nazlı Cihan’ın konu ile ilgili tespiti şu şekildedir:

“Değer odaklı gelişim, değerlerin çocuklara veya gençlere aktarılmasından daha fazlasını ifade etmektedir. Değerlerden oluşan bir dünyayı tanımanın önemi kuşkusuz yadsınamaz, ancak değerler hakkında karar verebilme ve ahlâkî yargılara varabilme yetisi kazanmak, öncelikli hedef olmalıdır. Değerlerin benimsenmesinden daha çok, değerlerin içselleştirilmesi söz konusudur.” (2016: 33).

Değerlerin aktarımı konusunda, okuma eyleminin kuşkusuz bir önemi bulunmaktadır. Okumak, pek çok açıdan çocuklar için ufuk açıcı olmanın yanında bireysel ve toplumsal kabullerin anlaşılıp özümzenmesinin önemli adımlarını oluşturur. Okumanın değerlerin aktarımındaki önemi, hem Batı hem de Doğu dünyasında karşılaşılan bir durumdur. Batı çocuk klasiklerinde temel değerleri inceleyen Hüseyin Emin Öztürk, sonuç olarak bu eserlerde hem dinî hem de sosyal değerlere rastlandığını tespit etmiştir (1991: 160-161). Hatice Fırat, kitap okumanın çocuğa okuma alışkanlığı kazandırmanın yanında, ona içerisinde yaşadığı dünyaya eleştirel bir gözle bakmayı sağlamak, olaylar arasındaki neden-sonuç ilişkilerini sorgulamak gibi üst düzey tutum ve davranışlar kazandırabileceğine dikkat çeker. Ayrıca çocuğun bu niteliklere sahip olmasında kitabın katmanları arasına gizlenen ve çocuğun kendi çabaları sonucunda ulaştığı iletilerin önemli bir yeri olduğunu belirtir (2008: 89).

Ahmet Efe'nin Romanlarında Eğitsel Unsurlar

Ahmet Efe, çok yönlü bir sanatçı olarak başta çocuklar için olmak üzere farklı alan ve türlerde pek çok eserin sahibidir. Bu nedenle sanatçının eserlerini farklı açılardan inceleyecek çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Bu çalışmada, yukarıda söz konusu edilen bağlam içinde Ahmet Efe'nin çocuk ve ilk gençlik romanlarının taşıdığı eğitsel iletilere odaklanılmıştır. Efe'nin çok yönlü bir sanatçı olarak vermiş olduğu eserlerden bazıları, çocuklar ve gençler için yazılan romanlardan oluşmaktadır. Çocuk ve ilk gençlik romanı kategorisinde belirlenen dokuz romanın çocuklar ve gençler için birtakım eğitsel unsurlar içerdiği tespit edilmiştir.

Hikâyeden farklı olarak birçok unsur açısından romanın yoğun bir türe işaret ettiği görülmektedir. Bu açıdan romanın erken çocukluk dönemi için düşünülmesi pek uygun olmaz. Kurgusal metinler olarak masal ve hikâyeyi takip eden romanın çocuklar açısından zihinsel bir gelişim yeterliği istediği açıktır. Bu doğrultuda düzeye uygunluk bakımından karşımıza çocuk veya ilk gençlik romanı çıkmaktadır. Zaten romanlar, birçok açıdan farklı alt türlere ayrılmakta ve okuyucu topluluğuna göre çocuk romanı, popüler roman şeklinde adlandırılmaktadır (Aktaş ve Gündüz, 2011: 347). Hasan Gülerüz'ün belirlemeleri, konuya açıklık kazandırmaktadır:

“Çocuk edebiyatı türü olarak romanın, çocuğun somut işlemler dönemini bitirdikten sonra olayları çok boyutlu düşünmeye başladığı on bir yaşından sonra zevkle okuyabileceği sanat ürünleridir. Roman çocuklara, olayların neden ve niçinleri üzerinde geniş düşünme, olaylar arası bağ kurma, olayları bütün içinde ayrıntılara inerek görme fırsatı verir. Çocuk romanla hayal gücünü, düşünce ufkunu ve yaratıcı gücünü geliştirebilir. O nedenle ilköğretim ve lise yıllarında çocuklara klasiklerin okutulması, büyük romancılarla karşı karşıya kalmalarını sağlanması gerekir (2002: 308).

Roman türünün serüvene dayalı olması, çocuk ve ilk gençlik romanları için belirleyici bir durum oluşturmaktadır. Çünkü erken yaşlarda okuma alışkanlığının oluşumu için çocukların ve ilk gençlik dönemini yaşayanların sıkılmadan okumaya yönelmeleri gerekir. Bu anlamda özellikle erkek çocuklar için serüvene dayalı hikâyeler ilgi çekicidir. Mustafa Türkyılmaz'ın konu ile ilgili değerlendirmesi şu şekildedir: “Ergenin iç dünyasını, onun kişilik arayışını, bu arayış sırasında geçirdiği olayları, düştüğü yanlışları ona ders vermek amacı gütmeyen anlatan bir eser, ergenin okuma alışkanlığı edinmesinde başarılı olacaktır.” (2012: 61).

Yukarıdaki değerlendirmeler sonucunda çocuk ve ilk gençlik romanlarının birçok açıdan eğitici bir işlev gördüğü anlaşılmaktadır. Bu nedenle söz konusu romanların çocuk ve ilk gençlik dönemindeki

okuyucuların ihtiyaç, ilgi ve beklentileri çerçevesinde yaygınlaştırılmasında yarar vardır.

Yöntem

Çalışmanın amacını, Ahmet Efe'nin çocuk ve ilk gençlik romanlarında yer alan eğitsel unsurların tespit edilip incelenmesi oluşturmaktadır. Bu doğrultuda söz konusu eserlerde eğitsel iletilerin neler olduğu, nasıl sunulduğu ve bunların çocuk ve ilk gençlik romanları kapsamında taşıdığı önem irdelenmeye çalışılmıştır.

1. Araştırmanın Modeli/ Deseni

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelenmesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgulara dönük bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 188). Bu doğrultuda yöntem, araştırmanın ana verisi olan Ahmet Efe'nin çocuk ve gençlik romanlarına bağlı olarak tercih edilmiştir.

2. Evren-Örnekleme

Çalışmanın evrenini, Ahmet Efe'nin çocukluk ve ilk gençlik çağına yönelik eserleri; örneklemini ise *N'oldu Bu Gönüm, Üç Kandil, Son Av, Bilal'in Çiçeği, Köse Mihal, Bozkır Yılanı Sadeddin Köpek, Kutlu İle Melinda, Buz Kırığı ve Küçük Deli* adlı romanları oluşturmaktadır.

3. Verilerin Toplanması/Süreç

Çalışmada veriler, örnekleme oluşturan romanlardan elde edilmiştir. Ahmet Efe ve eserlerini tanıtan kitap, makale ve internet siteleri taranarak ilgili eserler belirlenmiştir. Belirlenen dokuz roman okunmuş ve eserlerde söz konusu olan değerler tasnif edilmiştir.

4. Verilerin Analizi

Çalışmada verilerin çözümü ve yorumu, araştırmanın problemi doğrultusunda yapılmıştır. Yapılan içerik analizi ile eğitsel iletiler belirlenmiş ve sıralanmıştır. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 227). Dolayısıyla verilere ilişkin çeşitli başlıklar altında anlamlı bir yapı oluşturulmuş ve çeşitli bağlar kurulmuştur.

Bulgular

1. Ahmet Efe'nin Çocuk ve İlk Gençlik Romanlarında Eğitsel Unsurlar

Ahmet Efe'nin çocuk ve ilk gençlik romanı kapsamında değerlendirilebilecek dokuz romanı, eğitsel unsurlar açısından zengin bir içeriğe sahip bulunmaktadır. Tema ve konu farklılıkları bulunan bu eserler, çocukları ve ilk gençlik dönemini yaşayanları dinî, ahlaki, bireysel, sosyal, yerel ve evrensel değerler bakımından bilinçlendirme amacı taşımaktadır. İyi

ve kötü karakterlerle yaşamın iki yüzü ortaya konulmak istenmekte ve böylece çocukların ve ilk gençlik dönemini yaşayanların iyi olandan yana tercih göstermeleri beklenmektedir. Efe'nin eserlerinde ön plana çıkan eğitsel unsurlar, genel olarak sevgi gösterme, bilinçli olma durumları, birey ve toplum tarafından kabul gören olumlu davranışlar ve kaçınılması gereken olumsuz tutumlar şeklinde ele alınabilir.

Efe'nin hikâyelerine yönelik yaptıkları çalışmada Zekerya Batur ve Zeliha Yücel, yazarın çocuk eğitimi açısından işlediği değerleri şunlar olarak belirlemiştir: “Allah sevgisi, vatan sevgisi, aile sevgisi, arkadaş sevgisi, doğa sevgisi, hayvan sevgisi, doğruluk, dürüstlük, içtenlik, iyilik, yardımseverlik, çalışmanın ve üretmenin değeri, merhametin, acımanın değeri, okul yaşamının değeri ve yaşama sevinci.”(2012: 1039). Olumsuz olarak işlenen unsurlar ise “yalan ve aldatma, büyük sözü dinlememe, kıskançlık ve öfke, emanete hıyanetlik etme, hırsızlık ve açgözlülük” şeklinde sıralanmaktadır (2012: 1043-1044). Bu çalışmada benzer unsurlara kimi farklılıklarla romanlarında da rastlanabileceği gösterilmeye çalışılmıştır.

Efe'nin çocuk ve ilk gençlik romanlarında bazı konular ve bunların ele alınış biçimi, çocuk ve ilk gençlik ayrımının rahatlıkla yapıldığını ve seviyelerin gözetildiğini göstermektedir. Bazı romanlarında fantastik öğelerle farklı bir atmosfer oluşturulmuş ve serüven dolu yaşantılar kurgulanmıştır. Tarihi ve biyografik roman kapsamında önemli şahsiyetlerin tanıtımının amaçlandığını ve bazı olumsuz karakterlerle de insanın kötülüğe meyyal yönünün okuyuculara gösterildiğini söylemek mümkündür. Romanlar içinde bazı önemli şahsiyetlerin hayatından kesitler verilerek örneklik durumu oluşturulmak istenmiştir. Efe'nin romanlarında çocuklar için dramatik olabilecek olayları ele almaktan kaçınmadığı ve bunlarla hayata dair gerçekliği dinî açıdan vermek istediği görülür. Ayrıca ibretlik hikâyelerle mesaj verme kaygısının ön planda olduğu söylenebilir. Birçok açıdan irdelenebilir olan bu romanlarda ön plana çıkan eğitsel unsurlar -bazıları birbirine yakın anlamlar taşısa da- şu başlıklar altında değerlendirilebilir:

1. 1. Olumlu Unsurlar

1.1.1. Sevgi

Efe'nin çocuk ve ilk gençlik romanlarında “sevgi” önemli bir değer olarak işlenmiştir. Kimi zaman sevginin veya aşkın olumsuz tercihlere götüren sonuçları bulunmaktadır; fakat genel eğilim, bu değerın olumlu bir şekilde işlendiğini göstermektedir. Sevgi, bazen zorlu sınavlardan geçen karakterlerin bir dayanağıdır ve kurucu bir rol sergilemektedir. Bu şekilde sevgi hayat içinde önemli bir bağ kurar ve olumlu bir değer olarak ele alınır.

Söz konusu eserlerde aile, anne, baba, eş/sevgili, hayvan, din, tabiat ve yurt sevgisine sıklıkla rastlanmaktadır. Bunlardan birkaç örnek şu şekildedir:

“Birden kendi annesi geldi gözlerinin önüne. Küçük kardeşi Zehra’yı emzirirken yüzünde erişilmez güzelliğin sırrını çözer gibi olmuştu. Sanki annesi Zehra’ya sütünü değil de hayatını bahşediyor gibiydi karşılıksız. Sevgi bu idi. Annelerin hepsi birbirine benziyor diye düşündü. Bir anne kuş, bir anne kedi, bir anne ceylan...” (1987: 6).

“İşte bütün acı ve kederi unutturan bir şeydir bu. Bilal, sevgili babasının kucağına atılır ve yatakta bir süre onunla boğuşuktan sonra, yan yana ve aynı yastığı paylaşarak babasının uyumasını bekler.” (2015: 8).

“Hele leylekler yavrularını uçurmaya başladığında bir bayram sevinci yaşıyordu ağacın çevresinde. ... Bilal, gidişlerini hüznle seyrederdi.

- Keşke hiç terk etmeseler bizi derdi.” (2015: 22).

“Bu yüzden Suat’ı (Develeri) okşar, sever, hatta öpüp dururlardı. Suat da kocaman, ıslak dilini çıkarıp onların yanaklarına sürerdi.” (2014: 16).

“Duvarın dibinde bir gelincik açsa, o gün bayram etmelerine yetiyordu. Koyunlarının bir yavrusu doğsa dünyalar onların olmuş gibi seviniyorlardı.” (2014: 16).

1.1.2. Bilinçli Olma

Efe, çocuk ve ilk gençlik romanlarını birçok konuda eğitsel aktarımda bulunmak amacıyla yazmıştır. Sanat anlayışını, bu kaygı ve inşa sürecinden ayırmak da doğru değildir. Dolayısıyla romanlarında çocukların ve ilk gençlik çağını yaşayanların başta dinî olmak üzere birçok alanda bilinçlenmesi gerektiğini hissettiren bir içerik söz konusudur. Söz konusu eserlerde Allah, ahiret, Kur’an, kulluk, ölüm, dua, dünyanın faniliği, imtihan, aile, sorumluluk, kardeşlik, şehadet, hidayet, çalışma, çevre ve doğa kavramları ekseninde çeşitli bilinç durumlarının işlendiği görülür. Bunlardan birkaçı şu şekildedir:

“Yavrumuz gönlümüze aydınlık getirdi. Lakin asıl aydınlık aşktır... Verme ve alma gücü kendisinde olan Tanrı’mıza duyacağımız aşktır.” (1996: 9).

“Bildiğim bakî varlığın sadece ve yalnız Allah olduğu. Bu yüzden biz Müslümanlar mezar taşlarına ‘Hüvelbaki’ yazarız. ‘O, yani ancak Allah bakidir.’” (1987: 28).

“Emir Külâl sofraya çöktü. Şemseddin’le karşı karşıya oturdular. Ayşe kadın onları seyrediyor, derin derin soluyordu. Birden ince bir inilti çıktı boğazından. Yüzünün derisi gerildi, gerildi. Emir Külâl başucuna geldi. Artık her şey bitiyordu. Ayşe kadın dünyasını değiştirmek üzereydi.

Emir Külâl ‘Yâsin’e başladı. Ayetler bir su şırıltısında akıp gidiyordu. Ayşe kadın ayetlerle rahatlıyor gibiydi. Şemseddin gözlerini annesinin yüzüne dikmiş, öylece donup kalmıştı. Yasin’in son ayetleri ‘... ve sizin de kendisine döneceğiniz Allah yücedir...’ diyordu.” (1996: 24).

“- Sözlerinizi kulağıma küpe eder, sizi hayır dua ile anarım diye fıslıdadı. Tek dileğim bilgi aydınlığı ile Rabbimizin rızasına ermektir.” (1987: 31).

“Hiçbir şeyin görüldüğü gibi olmadığı belliydi. Hepimiz büyük imtihanlar geçirmek zorundaydık. Zaten yüceler yücesi Allah, ‘And olsun ki, sizi korku, açlık, mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azaltma ile imtihan eder, deneriz...’ buyurmaktaydı” (2017b: 40).

1.1.3. Ustayı/Büyükleri Örnek Alma

Çocukların ve ilk gençlik çağındakilerin büyüklerden etkilendikleri ve onları örnek aldıkları görülür. Kimi zaman ustalar ve babalarından, kimi zaman da yöneticilerin örnekligi söz konusu olur. Üç Kandil romanında, ustaya duyulan hayranlık, aynı zamanda ona karşı büyük bir saygıyı ifade eder:

“Emir Külâl geldiği andan beri hiç konuşmamıştı.

Öğleye doğru işi bırakıp Seyyid İsa’dan su istedi. Ellerine, kollarına bulaşana çamurları bir güzel yıkadı. Yüzünü, boynunu yavaş yavaş ıslattı. ...

Seyyid İsa ellerini önüne kavuşturmuş hayran hayran kendisine bakıyordu. Göz göze geldiler. Seyyid İsa güneşe bakıyormuş gibi gözlerinin kamaştığını sandı. Başını eğip bekledi.” (1996: 6).

1.1.4. Merhamet/Şefkat

Merhamet ve şefkat, insanoğlunun en önemli hasletlerinden birdir. Dünyadaki olumsuzluklar karşısında zayıflara gösterilebilecek en önemli değerler şefkat ve merhamet olduğunu söyleyebiliriz. İlgili romanlarda anne şefkatinin birçok yerde işlendiği görülür. Özellikle hayvanlara karşı duyulan merhametin çocukluk ve ilk gençlik çağlarında önemli karşılıklara denk geldiği bilinmektedir:

“Gözleri tam karşıdaki dam üzerinde duran leyleklere takıldı. Kim bilir hangi diyarlardan gelmiş, konmuşlardı. ... Yuvalarını geçen yıl kurmuşlardı buraya. Göç edecekleri zaman yanlarındaki iki tane de yavruları vardı. Şimdi nerede o yavrular? Hangi şehirde yuva kurdular kim bilir...” (1996: 6).

1.1.5. Çatışmayı Önleme/Yapıcılık

Efe, çocukluk ve ilk gençlik çağı için insanoğlunun ve dünyanın kötülüklerine rağmen doğru olandan taviz vermeyecek bir olgunluğu amaçlar.

Bu nedenle kötü durumların sebeplerine eğilir ve doğruluktan yana yapıcı bir rol üstlenmeyi teşvik eder. İnsanoğlunun kötü olanda tercih kılmasını, onu hayvanlarla kıyaslayarak çarpıcı bir etki bırakmak ister:

“Şu leyleklere bak... Kurdukları yuvaya, beraberliklerinin güzelliğine bak. Hiç kavga etmeden yaşayıp gidiyorlar... Biz hep kavga ediyoruz. Her şeyle savaşımız var... Vuruyor, kırıyor, öldürüyoruz Seyyid İsa. Çömlek kırır gibi kalp kırıyoruz. Hâlbuki kalp, bilir misin Seyyid İsa, kalp Tanrı'nın evidir...” (1996: 7).

1.1.6. Bilgelik/Hikmet

Bilgelik gösterme, ilgili romanlarda karakterlere doğru olanın işaret edilmesinde önemlidir. Genellikle usta, dede, baba, anne veya erdemlilik gösteren kahramanlar ve komutanlar aracılığıyla bilgece bir aktarım ve tanıtım ortaya konur:

“Yöresinde saygın bir yeri vardı. Ve bu saygınlık ünlü bir tabip oluşuyla daha da perçinlenmiş gibiydi. ... Onulmaz dertlere yakalanan pek çok insan, çok uzak diyarlardan gelir ve onun şifa dağıtan elleriyle canlanıp dirilirdi.” (2014: 71).

1.1.7. Adil Olma

Birbirini destekleyen değerler, yaşamda önemli bir yere sahip olan adaletin sağlanması için de söz konusu edilebilir. Birçok yerde karakterlerin ortaya koyduğu adil yaklaşım, bu konuda nam salmış bazı kişiliklere dair bilgilendirici kısımlara yansır:

“Halife Hazreti Ömer, idaresi altında bulunan kimselerin hâlini gözlemek ve ihtiyacı olanlara yardım etmek için çarşı Pazar dolaşır, mahalle aralarına girer, söylenen sözleri ve şikâyetleri dinlermiş.” (2017b: 80).

1.1.8. Yardımlaşma/Yardımseverlik

Efe'nin kimi romanlarında içinden çıkılmaz durumları hafifletmek ve insanlığın aslı görevini unutturmamak için yardımlaşma değeri işlenmiştir. Ayrıca yardımlaşma gibi olumlu davranışların küçüklükten kazanılması gerektiği verilerek çocuklar ve gençler için bir örneklik oluşturulmuştur:

“Sık sık da babasının çömlekçi dükkânına gidip onlara yardım ediyordu. Babası oğlunun minik avuçlarından aldığı çamurlarla şahane testiler, tabaklar, çömlekler yapıyordu.” (1996: 11).

1.1.9. Umutlu Olma

Kötü durumların son bulması ve sıkıntıların giderilmesi için en zor koşullarda bile umut aşılana çalışılır. Umudun kaynağı, ilahî eksende aranmış ve Allah'tan ümit kesilmeyeceği fikri benimsetilmek istenmiştir:

“Belki bir gün babamın da kulakları açılır ve benim sesimi duyar. ‘Allah’tan ümit kesilmez’ demişti ya sevgili dedeciğim.” (2017b: 10).

1.1.10. Adanmışlık/Fedakârlık

Efe’nin kahramanları, adanmış bir ruh hâli içinde resmedilir. Bu, onların varlık sebebidir aynı zamanda. Çocukluk ve ilk gençlik çağı için oluşturulan kurgu dünyasında adanmış ruhların hayatî bir rol oynadığı söylenebilir:

“Öğretmen çocuklara kendi başlarına biraz çalışmalarını söyleyip arkadaşlarıyla sohbet daldı.

- Ben bu çocuklara kendimi adadım, diyordu.” (2015: 60).

1.1.11. Metanet/Sabır Gösterme

Efe, ilgili romanlarında yaşamsal problemler karşısında metin olmayı ve sabır göstermeyi işler. Bu değerler sayesinde yaşama tutunma ve doğru bilinenlerden kopmama durumu sağlanmış olur:

“- Dur dedi. Ağlama. Allah’ın dediği olur. Babam, ‘iyi insanlar öldükleri zaman cennete giderler’ diyor. Cennet dünyadan çok daha güzelmiş. Senin baban iyi bir insandı. ... Annelerimizi üzme hakkımız yok. Onları da kaybedersek ne yaparız biz? Ne olur sabırlı ol... ‘sabır bitip tükenmeyen bir hazinedir...’” (1996: 14).

“‘Sabırla koruk helva olur, çocukların büyüyünceye kadar bütün acılara tahammül etmelisin’ dedi.” (2017b: 30).

Ayrıca gösterilen sabrı ve metaneti tamamlayan bir unsur olarak zamana yer verilir. Zaman, güç durumlar karşısında insana âdeta kol kanat olmaktadır:

“Ne var ki zaman bütün acıları ilk günlerdeki gibi bırakmaz. Sanki bir ırmak gibi pek çok şeyi alıp götürür ve insan yeniden hayata döner. Kendi dünyasına ve kendi acılarına.”(2015: 56).

1.1.12. Nezaket Gösterme

Olaylara ve durumlara anlayış içerisinde yaklaşmak ve muhataplara nezaket göstermek, iletişimde önemli bir role sahiptir. Bu açıdan ilgili romanlarda bu yaklaşımın örneklerine rastlanılır:

“Yüzüme şaşkınlıkla bakıp, ‘Estağfirullah’ dedi. ‘Öyle şey olur mu? Siz güngörmüş geçirmiş değerli insanlarsınız. Ben evin önündeki dört yüz yıllık meşeyi, diktiği bir iki dal domatese gölge veriyor diye kökünden kesen adamlar da tanıdım...’” (2017b: 54).

1.1.13. Şükretme

Efe, ilgili romanlarında sık sık Allah'ın verdiği nimetlere şükürle mukabele etmek gerektiği yönünde mesajlar verir. Zorluk ve kolaylık durumlarının iyileştirici kavramı olarak Allah'a şükredilmesi gerektiği üzerinde ısrarla durur:

“- Buna da şükür oğlum demişti, hiç olmazsa belli bir işi ve maaşı var babanın. Eğer o fabrikada çalışmasaydı ne yer ne içerdik? Buna da şükür.” (2015: 11).

1.1.14. Helal Kazanma

Söz konusu eserlerde, kötü örnekler karşısında helal kazanç sağlamanın önemli olduğu vurgulanır. Aynı zamanda bu konuda gayret gösteren karakterler, kendilerine ve etraflarına faydalı olmaktadır:

“Bursa pazarında ticaret yapacaklar, geçimlerini alın teriyle sağlayacaklardı.

Kendisi de yerleştiği bu mağarada baba mesleğini yürütüp çömlek yapacaktı. Bu çömlekleri pazara götürüp satma işini Nadi ve Mehmet yürütecekti.” (1996: 41).

1.1.15. Empati Kurma

Empati kurma, başkalarının yerine kendini koyma durumu olarak tanımlanır. Empati, eğitim-öğretim süreçlerinde üzerinde önemle durulan bir kavramdır. Efe'nin romanlarında birçok yerde bu tutum ve davranış çocuklara ve gençlere iletmeye çalışılmıştır:

“İyi yapmadınız diye çıkıştı. Onu aramızdan çıkartmamalıydık. Biliyorsunuz ki babasını kaybedeli iki ay bile olmadı... Üzüntüsü zaten kendine yeter.” (1996: 14).

1.1.16. Sorgulama

Ortaya koyulan iyi ve doğru davranışlar, karşılaşılan problemlerin sorgulanmasını da beraberinde getirir. Sorgulamanın bireysel gelişim açısından eğitici yönü bulunmaktadır. Bu sayede çocuklar ve gençler, doğru olandan ve dürüstlükten yana eleştirel bir kültür edinmiş olurlar:

“Bu kadar acımasızlık içinde nasıl yaşar ki insanlar? Çok yazık... Hiç kimse elindeki değneğin sihirli olduğunu bilmiyor!” (2017b: 13).

1.1.17. Mücadele Etme/Kararlılık

Mücadelenin amaçlara ulaşmak için bir koşul olduğu bilinmektedir. Sadece doğru olandan yana tavır almak yeterli değildir; kararlı olmak ve mücadele etmek de gerekir. Efe'nin incelenen eserlerinde bu anlamda bir içerik dikkat çeker:

“- İyi ama dedi annesi, her taraf apartman dolacak. O dev binaların arasında iki odalı bir gecekonduda nasıl yaşayacağız?

- Şimdiye kadar nasıl yaşadysak öyle dedi babası.

Bilal,

-Aslan babam dedi, kiraz ağacımı kimseye kestirmez.” (2015: 35-36).

“O, atalarından miras kalmış mülkü adaletle yönetmek ve yüreğinin derinliklerinden gelen bir imanla teslim olduğu dinine hizmet için gece gündüz çalışmaktaydı.” (2016b: 49).

1.1.18. Azimli olma

Çalışma bilinci ile aynı doğrultuda bir davranış biçimi de azimli olmaktır. Birbirini destekler mahiyette olan pek çok değer çocukluk ve ilk gençlik dönemi için inşa edici bir etkisi vardır. İncelenen eserlerde, azimli olma, kimi zaman karakterlerce sergilenir kimi zaman da yazarın sözünü emanet ettiği kahramanın ağzından öğüt şeklinde iletilir:

“İnsanlar çalışmalıdır yavrularım. Allah insana çalışmasının karşılığını mutlaka verir. Kişi alnın teri, bileğinin gücü ile helal yoldan kazanç temin ederse herkes tarafından sevilir. Karıncaları görüyorsunuz. Nasıl telaş içinde koşuşup dururlar, nasıl bıkip usanmadan erzak ararlar. Karınca hayatın kendisidir yavrularım... onları seyrediniz. Onlardan ibret alınız. Alın teri damlayan kazanç kutsaldır.” (1996: 16).

1.1.19. Olgunluk

Olgun davranmak, olayların akışını belirleyen önemli bir etmendir. Amaçlanan yolda haklı olmayı destekleyen ve başkalarının katılımını artırıcı bir özellik gösterir. Bu açıdan Efe'nin karakterlerinden bazıları olgun kişiler olarak takdim edilir:

“Onda bir savaşçının sertliği değil, bir derviş yumuşaklığı göze çarpar. Tuttuğu hiçbir şeyi incitmez, konuştuğu hiçbir kimseyi kırmaz. Asil ve olgun tavırlar içinde yaşayıp gider.” (2014: 34).

1.1.20. Doğruluk/Dürüstlük

Doğruluk ve dürüstlük, yaşam boyu ödün verilmemesi gereken önemli değerlerdir. Çocuklar ve ilk gençlik çağındakiler doğruluk ve dürüstlükten şaşmamak konusunda çaba gösterilmelidir. Efe'nin araştırma konusu eserlerinde bu yönde bir dikkat sergilenmiştir:

“Haydi, söz ver bana ‘anne’ de, ‘ömrüm boyunca asla yalan söylemeyeceğim’ de. Yavrum, çünkü yalan dünyayı zindan eder. Dünyada baki kalan doğruluk, dürüstlüktür.” (1996: 22).

1.1.21. Onurlu Olma

Kişiler, ister kazanç isterse kayıp durumları yaşasınlar, onurlu olmak zorundadırlar. Efe'nin incelenen romanlarında bazı karakterlerin bu özelliği gösterdiğine tanıklık edilir:

“Emir Köpek her birinin üstüne avcı şahinler gibi atılıp, etlerini didik didik edecekti. En iyisi onur ve şerefini asla kaybetmeden ve asla bu zalimlerin önünde eğilmeden şahadet şerbetini içmekti. ‘Ya Rab! Bana sarsılmaz bir iman ve sabır ihsan et...’ diye inledi.” (2016b: 60).

1.1.22. Utanma/Özür Dileme

Yapılan hatalardan ders çıkarmak ve utanma duygusu, en insanî özelliklerden biridir. Bu nedenle çocuklar ve gençlerin yapacağı yanlışları düzeltmeleri için onlara fırsat tanınmalıdır. Aksi takdirde yaşam içinde karşılaşılan hata yapma durumlarının geri dönülmez sonuçlara yol açması engellenemez. Efe, en azılı suçluların hatasını telafi edebileceğini şu örnekle işler:

“- Öyle ama annem bana hiçbir zaman yalan söyleme dedi. Sordunuz ben de doğrusunu söyledim, diye cevap vermiş. O zaman hırsızlar çok utanmışlar. Başları önlerine eğilmiş. Soydukları malları geri dağıtmış, yolculardan özür dilemişler.” (1996: 23).

1.1.23. Pişmanlık

Kötü durumlara düştükten sonra pişman olmak ve ders çıkarmak, bazen iyi bilinenlerden daha kuvvetli bir öğüt ortaya koyar. Bu konuda çocukların pişmanlıklarından ders çıkarmaları önemlidir. Bu davranışın, eğitsel iletiler şeklinde çocuk ve ilk gençlik çağındakilere yönelik metinlerde yer alması faydalıdır. Nitekim Efe, söz konusu eserlerinde bu değeri işlemiştir:

“Keşke daha önce öğretmenin hapis hayatı ile ilgili şeyleri öğrenip dayıma haber vermeseydim. Adamcağz bir iftiraya uğrayıp beş-altı ay hapiste yatmış ama sonra görevinin başına dönmüş.” (2017b: 82).

1.1.24. Sadakat Gösterme

Bağlılık/sadakat, insanoğlunun erdem olarak benimsediği davranışlardandır. Kadir kıymet bilmek ve yapılan iyilikleri boşa çıkarmamak için dostlarımız ve yakınlarımıza sadakatle bağlanmalıyız. Efe'nin ilgili romanlarında pek çok defa bu değere rastlanır:

“Aradan yıllar geçmiş, Alâiye'nin prensesi, cihan hükümdarı Keykubad ile evlendikten sonra kendisini azad etmişti. Lakin o, bu azadlığı kabul etmeyip kalede kalmıştı.” (2016b: 75).

1.1.25. Bağışlama

“Affetmek büyüklüğün şanındandır” atasözü doğrultusunda affediciliğin insana kaybettirmediği, tam tersine onu daha güçlü kıldığı söylenebilir. Efe'nin roman karakterlerinde bu vasfı örnekleyecek bazı davranışlar sergilenir:

“-Bağışlar! Eğer yüreğinde bir nebze merhamet kalmışsa bağışlar. Kalmamışsa ona insan denemez.” (2014: 113).

“Kara Osman, kılıcını kınına sokmuş, kollarından tutarak onu ayağa kaldırmıştı. İnanılmaz şeyler söylüyor, ‘Sen yiğit bir adamsın Mihail. Kıyılacak biri değilsin!’ diyordu. Bu mümkün müydü? Gerçekten öldürmeyip serbest mi bırakılıyordu?” (2016a: 19).

1.1.26. Tutumluluk

Tutumlu olmak, erken yaşlarda benimsenen davranışlardandır. Bu nedenle çocuk edebiyatı metinlerinde bu değeri işlemek anlamlı olacaktır. Efe’nin Bilal’in Çiçeği adlı çocuk romanında bu davranış örneklenir:

“- Keşke bir dürbünüm olsaydı dedi içinden. Biraz para biriktirmeliyim diye düşündü. Sonra bir dürbün alırım. Acaba çok pahalı mıdır? Olsun, iyi bir dürbün alıncaya kadar biriktirim ben de...” (2015: 24).

1.1.27. Cömertlik/Misafirperverlik

Cömertlik, daha çok bireysel, misafirperverlik ise kültürel karşılığa sahip davranışlardır. Efe’nin incelenen eserlerinde izzet ve ikramda bulunmak sık karşılaşılan bir davranış biçimidir:

“O tıpkı bir sultan gibi sofralar kurmaktan, cömertçe harcama yapmaktan ve herkese tebessüm dağıtmaktan geri durmazdı.” (2014c: 71).

“Hemen aşağı in, dedi. İrice bir koyun kes. Bu akşam değerli konuklarımız gelecek. Şeyh İzzettin adını duydun değil mi? Engürü’nün adı yüce ulularından bir ilim deryası. Fakir hanemizi şereflendirecek.” (1987: 11).

1.1.28. Özgecilik/Diğerkâmlık

Yardım etmek, elbette önemli bir davranıştır; fakat yardımı insanî planda daha da anlamlı kılan davranış özgecilik/diğerkâmlıktır. Feragat etme, başkalarının nasiplenmesi için geri durma, erdemli bir davranış biçimidir. İncelenen eserlerde örneklerine rastlanır:

“Oğlum!” diyordu, “sakın ola ki hizmetin karşılığında hiç kimseden bir ücret talep etmeyesin. Eğer onlar kendiliklerinden bir şey vermek isterlerse, mümkün olan en az miktarı almalısın. Zira bilmelisin ki insana fazla bir malın ve aşırı zenginliğin hiçbir yararı dokunmaz.” (2014: 72).

1.1.29. Tevekkül

Allah bilincine sahip kalpler, yaşam içinde gösterilen tercih ve çabadan sonra sonucun Allah’a bırakılması gerektiğini bilirler. Bu durum, karşılaşılan olumsuzluklara karşı olgun davranmayı da beraberinde getirir. Efe, eserlerinde bu güzel ve anlamlı değeri de işlemiştir:

“İnşallah” dedi Keykubad. “Biz her türlü tedbiri düşünelim de gerisini Allah’a bırakalım. Elbette onun takdirinden başka şey olmaz.” (2016b: 53).

1.1.30. Tevazu (Alçak gönüllülük)

Doğru ve yararlı işlerde bulunan insanlar, övgüyü hak etmektedirler. Fakat bu başkalarının takdiriyle gerçekleşir. Olumlu davranış sergileyen insanlar, bu özelliklerini tevazu göstererek taçlandırmalıdır. Dolayısıyla mütevazılık, yapılan güzel işlerin kıymetten düşmemesini sağlamak ve kişilerin gözünde söz konusu insanı yüceltmektedir. Efe'nin incelenen romanlarında bu değere rastlanılır:

“Herkesten uzak, sade ve basit bir hayatı istemişti. Ne mal, ne mülk, ne de şan şöhret peşinde olmuştu. Aklına bile getirmemişti onları.” (2014: 13).

1.1.31. Yiğitlik

Yiğitlik, geçmişten bu yana bütün toplumların önemseydiği bir niteliktir. Tarih, bir açıdan insanlar ve toplumlar için kahramanlık sergilemiş insanların anlatısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Efe'nin söz konusu eserlerinde; özellikle tarihî romanlarında yiğitlik gösteren karakterleri görmek mümkündür:

“Epey ötede Bahadır ordusu görünmüş, gökleri yırtan kargıların uçları parıldamıştı.” (2017a: 165).

1.1.32. Hoşgörü/Birlikte Yaşama

Bir arada yaşama ve başkalarına hoşgörülü davranma, sağlıklı toplumlar için son derece önemli bir özelliktir. İçinde yaşadığımız dünyanın güzelleşmesinde ve ortak değerlerde buluşmasında, hoşgörü değerinin yadsınamaz katkısı bulunmaktadır. Efe'nin Kutlu ile Melinda ve Köse Mihâl romanları, başkalarının yaşam tarzına ve tercihlerine hoşgörü ile bakmanın örneklerini sunar:

“Çoban Bey yine yumuşak bir sesle, ‘Törellerimiz gereği bu büyük manastırı cami hâline getireceğiz. Ancak sizin ve diğer keşişlerin rahatça ibadet edecekleri öbür kiliseler açık kalacak. Onlardan birine taşınma hususunda tamamen serbestsiniz. Biz halkın dinî inançlarına karışmayacağız.’ dedi.” (2016c: 16).

1.1.33. Tedbirli Olma

Planlanan amaçlara ulaşmak için bazı şartların sağlanması gerekir. Bunlar güç, irade, kararlılık ve azim olarak sıralanabilir. Fakat hangi şartlar altında olunursa olunsun, insanoğlu tedbiri elden bırakmamalıdır. Çünkü olaylar, sadece bizim kontrolümüzde gelişmemektedir. Efe'nin araştırmaya konu olan eserlerinde, tedbirli olma davranışını örnekleyen anlatımlar bulunmaktadır:

“Çoban Bey’in yapacağı pek çok iş vardı daha. Su uyur, düşman uyumazdı. Belki de Tekfur, Vahşi Vasil ile anlaşıp, kaybettikleri kaleyi ve şehri tekrar ele geçirmek için yeni maceralara atılırdı. Teyakkuz hâlini korumak ve dikkatli olmak gerekirdi.” (2016c: 18).

1.2. Olumsuz Tutumlar

Efe’nin karakterleri tarafından ortaya konulan olumlu değerlerin yanında, bir de hayatın öbür yüzünü temsil eden kötü davranışlar bulunmaktadır. Serüven dolu romanlara, kötülüğü temsil eden kişilerin iç dünyalarında yaşadıkları çatışmalar, gerilimler zenginlik katmaktadır. Bunlara karşı ortaya konulan mücadele ile de değerler yüceltilmektedir. İbretlik olaylarla karşılaşan olumsuz davranışlı karakterler, insanların doğru yönde sabır göstermeleri yönünde bir bilinç durumu oluşturmaktadırlar. Dolayısıyla bu tutum ve davranışlar, öğretici bir nitelik taşımaktadır.

1.2.1. Oyunbozanlık

Oyunbozanlık yapmak veya mızıkçılık, çocuklarda sıkça görülen bir davranış biçimidir. Bu nedenle erken dönemlerde giderilmesi için çocuk kitapları işlevsel bir etki gösterebilir. Efe’nin incelenen Üç Kandil romanından bu olumsuz davranışa örnek gösterilebilir.

“Bu fikri kabul ettiler. Ancak, her zaman olduğu gibi Selim yine itiraz etti.” (1996: 14).

1.2.2. İkiyüzlülük

Bir aldatma biçimi olarak ikiyüzlülük, çıkara dayalı ilişkilerde karşılaşılan bir davranıştır. İkiyüzlülüğün karşısına yerleştirilecek en sağlam değerler doğru sözlülük ve mertliktir. Bu nedenle çocukların olumsuz davranışları terk etmelerini sağlayacak nitelikli kurgulara ihtiyaç vardır. Efe’nin incelenen eserlerinde, olumsuz karakterlere yüklenen bir davranış da ikiyüzlülüktür:

“Müfrit Yahudilerle konuştuğunda aslında asıl amacının Tevrat’ı ve Musa’nın şeriatını tatbik etmek olduğunu fısıldamış, uğradığı manastırlarda ise İsa’nın gölgesi olduğu propagandası yapmıştı.” (2017a: 176).

1.2.3. Gurur/Kibir Gösterme

İnsanlar, bazı başarıları elde ettikten sonra gurur ve kibre kapılabilmektedirler. Gurur, kimi açılardan olumlu bir kavram iken başkalarının karşısında büyükmeye dönüştükçe sevimsiz bir hâl almaktadır. Çocuklara ve gençlere, bu davranışın olumsuzluk üreten boyutunun gösterilmesi gerekir:

“- Gurur insana bulaştı mı kolayca çıkmaz. Gurur, şeytanın işidir oğlum. Gönlün ülkesinde onun zerresi bile bulunmamalı diye onu ikaz etmişti.” (1996: 27).

“İki yanda bekleyen insan azmanları da hemen kendilerine çeki düzen verip saygı duruşuna geçtiler. Gelen, Emir Köpek'ten başkası değildi. Pek kıymetli elbiseleri içinde bir gurur ve kibir heykeli gibiydi.” (2016b: 61).

1.2.4. Peşin Hükümlülük

Peşin hükümlü insanlar, sonradan pişman olacakları durumlarla karşılaşabilirler. Bu yaklaşım, onların sözlerine itibar edilmesini de engeller. Kişiler, tahmin ve öngörülerde bulunabilirler; bu, onları güçlü kılar. Fakat peşin hükümlülük, bunlar gibi olmayıp aynı zamanda bir haksızlıktır. Efe'nin incelenen eserlerinde peşin hükümlülüğe şu örnekle rastlanmıştır:

“Bilinmelidir ki, araştırma yapmadan verilen her hüküm sahibini pişman eder.” (1996: 61-62).

1.2.5. Doğaya ve Hayvanlara Zarar Verme

Efe'nin eserlerinde rastlanan olumsuz davranışlardan biri, doğa ve çevreye zarar vermektir. Bu durum, insanoğlunun ileride karşılaşılacağı zorluklara işaret edilecek şekilde işlenmiştir:

“Avcılar, su içmeye gelen kuşları rahatça öldürüyorlardı burada!

Bilal'in bakmaya tahammül edemediği en acı şeylerden biriydi bu. Yine yolunmuş kanatlar, koparılmış başlar, bir kenara fırlatılmış kemikler var mıydı kaynağın başında.” (2015: 13).

“- Amca dedi, sazlığı dolduracak mısınız?

- Evet dedi şoför. Buralar çok değişecek. Kocaman siteler kurulacak. Kenara çekil bakalım, şu toprağı boşaltalım önce.” (2015: 26).

“Bir seferinde onların yumurtasını pişiren yaramaz bir çocuğun hikâyesini anlatmıştı. Leyleğin, kaynamış yumurta üstünde nasıl uzun süre bekleyip, sonunda kar altında can verdiğini...” (2015: 23).

“İki adam, ellerinde demir dişli kocaman bir testereyle geldiler ve hiçbir şeye aldırış etmeden koca ağacı kökünden kesmeye başladılar. Leylekler yuvalarından uzaklaşmış, gitmişlerdi.” (2015: 31).

1.2.6. Zulüm/Zorbalık

İnsanların ve toplumun huzurunu bozan kişilere zaman zaman rastlanır. Bu insanlar, zulüm ve zorbalıkla birçok güzelliği yok etmektedirler. İmtihanın kaybedenleri arasında yer alacak bu insanlar, kısa zamanda kârlı gibi görünseler de kendilerini kendi elleriyle ateşe atmaktadırlar. Efe, olumsuz karakterlerle insanın kötü yanını çocuk ve gençlere göstererek bu davranıştan kaçınılması gerektiğini sezdirir:

“O atlılar kimdi

Nasıl kopup gelmişlerdi akşamın alaca karanlığından ve evini başına yıkmışlardı. Şimdi Safiye yoktu! Cerrah ve Cüneyd yoktu! Suat yoktu ve baraka diye bir şey yoktu!..” (2014: 17).

“Saçları sakalları uzamış, gözleri kanlı, suratsız üç beş atlı. En öndeki, sarı dişli olan:

Yerinden kımıldama! Diye bağırdı. Sana kötülük yapacak değiliz. Altınlarını çıkart ve yere at. Sonra istediğin yere şikâyet edersin.” (1987: 9).

“Tekfur, çok daha kötü ölümleri hak etmiş inançsız bir adamdı. Halka karşı acımasızca davranıyor, değersiz suçlamalarla zindanlara sokulmuş mahkûmlara dayanılmaz işkenceler uyguluyordu.” (2016c: 8).

1.2.7. Yolsuzluk Yapma

Adalet olmayan bir toplumda çürüme kaçınılmazdır. Özellikle gelir ve fırsat eşitliği konularında dikkatli olmayan yöneticiler, kendileriyle beraber halkı da zor durumda bırakmış olurlar. Bu nedenle yapılan yolsuzluk ve çıkar ilişkilerinin olumsuzluğu ortaya konularak toplumda adaletin önemine işaret etmek gerekir. Efe, kurgu dünyasında bu durumu örnekleyen kişilere yer vermiştir:

“Rüşvetin en büyüğünü Vezir Cerrah indiriyordu cebine! Kendi nefsanî arzu ve isteklerine muhalefet edildiği zaman işkence mekanizmalarını acımasızca çalıştırıyordu.” (2014: 61).

1.2.8. İftira Atma

Amaca ulaşmak için kimi zaman kolaya kaçılır ya da başkalarını çekememekten ötürü iftiralara başvurulur. Kendi saadeti peşinde koşanların, başkalarının mutsuzluğuyla ebediyen mutlu olmaları zordur. Bu nedenle başkalarına yönelik haksızca oyunlar ve iftiralarından kaçınılması gerektiği, çocuk ve gençlere iletilmelidir. Efe'nin incelenen romanlarında buna örnekler bulmak mümkündür:

“- Ne hırsızlığı?!

- Ben gözlerimle gördüm efendimiz. Babasıyla girdikleri bir kuyumcu dükkânında değerli bir yüzük aşırıldı ve cebine soktu.” (2014: 62-63).

1.2.9. Kıskançlık

Yaşadığımız dünyada kimi insanlar, varlıklı ya da olumlu mevkidedirler; kimileri de tem tersi bir durum içindedirler. Bu açıdan her hâl ve şartta imtihan içinde olduğunun bilinmesi gerekir. Özellikle varlıklı veya bizden daha şanslı olduğunu düşündüğümüz kişilere karşı kıskançlık içinde olunmaması gerekir. Kıskançlık, aynı zamanda bir hastalıktır ve sahip olunan

nimetlere karşı zamanla körlük oluşturmaktadır. Efe, bu olumsuz davranışı incelenen eserlerinde örnelemiştir:

“Annem Cüneyd’i daha çok seviyordu! Huzeyfe Cüneyd’i daha çok seviyordu. Ve Cüneyd beni hiç kıskanmazdı. Oysa içimdeki Kabil kıskançlığımı bilseydi yüzüme bile bakmazdı benim.” (2014: 103).

1.2.10. Hırslı olma

Hırs, arzu duyulan sonuçlara ulaşmak için kişileri kendi doğal durumundan koparan olumsuz bir davranıştır. Buna kapılarak kontrolsüz ilişkiler içine girmek, belki kişiyi kazançlı kılabilir; fakat başkalarının varlığını hiçe saymakla da kötülöklere yol açar. Bu nedenle hırsın kişiye zarar verici boyutu bulunmaktadır. Efe, bu davranışın ne kadar yanlış olduğunu, Bozkır Yılanı ve Buz Kırığı romanlarının karakterlerince ortaya koymuştur:

“Ant olsun ki, cümle âlem namımı duyup, önümde diz çökecek.” (2016b: 8).

“Yok, anacağım” dedi genç adam. “Aç değilim. Bizim açlığımız başka.” (2016b: 9).

1.2.11. İçten Pazarlık

Bazı kişiler, emellerine ulaşmak için içten pazarlıklı olurlar. Bu, onların yaptıkları gizli hesaplarla işlerini sağlama alma kaygısından kaynaklanmaktadır. Ancak aslında kişiyi içten eriten ve tüketen olumsuz bir etki göstermektedir. Efe, içten pazarlıklı tiplere ilgili romanlarında yer vermiştir:

“Şehnaz Hatun, “Akçenin yola getirmeyeceği adam azdır oğlum” dedi. “Paranın yüzü sıcaktır. Ancak sen ihtiyatı hiç elden bırakma. Ve asla unutma ki, bugün başkasına ihanet eden, yarın sana da ihanet edebilir. En mühim şey de günü gelmeden hiçbir sırrı açıklamamaktır. Öyle bir testi yapmalı ki insan, dışına bir damla bile sızdırmayın.” (2016b: 9).

1.2.12. Sinsilik

Gizli kapaklı işler çeviren insanlar, doğal olarak sinsi olurlar. Kurnazlık olarak da ifade edilebilecek bu davranış, şüphesiz zekâ gerektirir; fakat zekânın kötüye kullanılması gibi bir sonuçla da maluldür. Efe'nin ele alınan eserlerinde sinsi tiplere rastlanır:

“Aslında birkaç gün sonra Efendisinin İlgin kaplıcalarına gideceğini bildiği için Beyşehir istikametinden gizlice İlgin’a gelip gizlenmiş ve nihayet gece karanlığından istifade ile odasına girip, boğazına yastık basarak öldürmüştü.” (2016b: 26).

1.2.13. İhtiras

Bazı kişiler, amaçlarına ulaşmak için başkalarını zorda bırakacak planlar içinde olurlar. Tutkuyla bağlı olunan arzular ve bu arzuların kontrolüne girmek, kişiyi muhteris kılar. Bu nedenle ihtiras, kaçınılması gereken bir davranıştır. Efe'nin çocuklar ve gençler için yazdığı romanlarda bu davranışa rastlanır:

“Yıllar boyuilmekilmek ördüğü ağ, avını tutar ve oğlu Emir Köpek başarıya erişirse, yine saraylara girecek, kendisinden hiç de güzel olmadıkları hâlde has bahçelerde gezinip duran bütün süslü hatunlara hadlerini bildirecekti. Dünyadaki tek amacı buydu.” (2016b, s.19).

“Kendinden emin ve kararlı biriydi Şemmas, dünyayı değiştirmek ve yeryüzünde ilahi bir krallık kurmak istiyordu. Bu yolda her şeyi göze almış olduğu için ölümden de korkmuyordu.” (2017a: 42).

1.2.14. İhanet Etme

Efe'nin incelenen eserlerinde ihanet, çokça işlenen olumsuz bir davranıştır. Ailesine, yaşadığı topluma ihanet içinde olan bu kişiler, sonuç itibariyle kaybetmiş insanlar olarak resmedilirler:

“Gecelerden bir gece Şehnaz hatun yanın sokulmuş, kocası Mehmet'in ortadan kaldırılması gerektiğini söylemişti. Ancak bu iş öylesine ustalıklarla planlanmalıydı ki, kimse kendilerinden şüphelenmesin...” (2016b: 27).

“Sultan Bahadır, yaveri Kefersat'ın, sarayına sokulmuş bir Şemmas casusu olduğunu öğrenmiş, yüreğinden vurulmuşu dönmüştü.” (2017a: 135).

1.2.15. Aldatma

Efe'nin incelenen eserlerinde, başkalarını yanıltmaya dönük olan her türlü davranış olumsuz olarak işlenir. Bazı amaçlar için tercih edilen bu davranışın gayriinsanî olduğu açıktır:

“Günlerce, hatta aylarca beklenen ve her tarafta aranan tüccar Mehmet'ten bir daha haber alınmamıştı. Sorgu sırasında işkence görmesine rağmen Behram hiçbir şey bilmediğini, Antalya'daki işlerini bitirdikten sonra payitahta döndüğünü anlatmıştı. Bu arada Şehnaz Hatun'un “Ah efendim! Vah efendim!” diyerek döktüğü gözyaşları da fayda vermiş, olayın üzeri kapanmıştı.” (2016b: 27).

1.2.16. Dinle Aldatma

Efe'nin romanlarında bir aldatma türü olarak dini kullanma davranışı sıkça işlenmiştir. Özellikle Buz Kırığı romanında kurgunun tamamen bunun üzerine inşa edildiği söylenebilir. Bireysel bir aldatmayı aşan bu davranış, toplumsal bir infiale yol açmaktadır:

“Şimdiye kadar işittiği en korkunç hikâyeydi bu. Elifi görse mertek zanneden birçok cahil Müslüman'ı da kandırmayı başarmış, ikiyüzlü bir sahtekârın hikâyesi. Yüce Allah'tan zerrece korkmayıp ilahlık davasına kalkışan ve Allah'ın seçkin peygamberlerinden biri olan Hz. İsa'nın kutlu adını kirletmeye çalışan bir sapığın hikâyesi.” (2017a: 141).

1.2.17. Tuzak Kurma

İnsanlar, başkalarını engelleyip kendi çıkarlarına erişmek için bazen tuzak kurma peşinde olurlar. Zaman zaman da başardıkları görülür. Bu nedenle uyarı amaçlı olarak tuzak kurmanın yol açtığı olumsuzlukların aktarılmasında fayda vardır. Efe, bunu incelenen eserlerinde işlemiştir:

“Kurduğu tuzağı, en ince ayrıntılarıyla anlatınca, yine iliklerine kadar titredi Keyhüsrev. “Ok yaydan çıktı bir kez!” diye mırıldandı.” (2016b: 37).

“Sargis Toma, birlikte hareket ederlerse işlerin kolay yürüyeceğine inandığını söyleyen Şemmas'a hak vermişti. Elbette onun da kuracağı birçok tuzak, avlayabileceği birçok av vardı.” (2017a: 43).

1.2.18. Kanıksama/Duyarsızlık

Olumsuz olay ve durumlara karşı herkes aynı ölçüde tepkide bulunmaz. Kişiler şartlara bağlı olarak bazen olumsuzluklara karşı koyamaz. Fakat asla haksızlıklar ve zulümlere yönelik bir kanıksamaya mahal vermemek gerekir. Efe, Küçük Deli romanında bu durumu işlemiştir:

“Sabah erkenden işe gidecekler, mesaiye başladıklarına dair imza atacaklar. Hep aynı vidayı, aynı yöne doğru sıkacaklar. Yolları sayısız otomobil dolduracak. Köprüler, tren rayları, yüksek apartmanlar, parlak camlı dükkânlar, envaî tür oyuncak...” (2017b: 13).

1.2.19. Cehalet

Cehalet, birey ve toplumlar için yıkıcı bir güce sahiptir. Pek fark edilmese de cehaletin içten çürütücü bir etki gösterdiği söylenebilir. Bu nedenle Efe'nin incelenen eserlerinde çocuklara ve gençlere cehaletten kaçınılması gerektiği öğütünde bulunulur:

“Yine bir gün yolda giderken, Müslümanlardan birinin: ‘Ey insan! Seni yoktan yaratan, düzgün yapılı ve endamlı kılan, sonra ölçülü ve dengeli davranma imkânı veren, dilediği en güzel şekil ve biçimde tertip eden, ihsanı bol Rabbine karşı aldatan şey nedir?’ mealindeki İnfitar sûresi ayetlerini okuduğunu duyunca, şu cevabı vermiş: ‘Cehalet... cehalet!’” (2017b: 80).

Tartışma ve Sonuç

Çocuğun dünyasında kitaplar tartışılmaz bir etkiye sahiptir. Bu etkinin kitaplarla olan etkileşimle gerçekleştiği ve çocuk eğitiminde önemsenen bir durum oluşturduğu bilinmektedir. Çocuk kitaplarının çeşitli açılardan

incelendiği ve değerlendirildiği alan yazın, karşımıza çocuk edebiyatı/çocuk ve ilk gençlik edebiyatı olarak çıkmaktadır. İlgili alan yazının araştırma konularından birini, çocuk kitaplarının barındırdığı eğitsel unsurlar oluşturmaktadır. Çocuk eğitiminde amaçlanan hedeflere ulaşmak için okunacak kitapların nitelikli olmasına ihtiyaç vardır. Bu anlamda işlevsel bir rol üstlenen çocuk kitaplarının aynı zamanda estetik bir değere sahip olması gerekmektedir.

Çocuk ve ilk gençlik edebiyatının ön plana çıkan çeşitli türleri bulunmaktadır. Çocuk ve ilk gençlik romanlarını bunlar arasında saymak mümkündür. Kurgusal anlamda serüvene dayalı bir tür olarak romanların çocukların ve ilk gençlik çağını yaşayanların ilgisini çektiği ve eğitsel açıdan bir önem taşıdığı araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir. Bu açıdan eğitsel iletilerin çocuğa/genç kurgusal bir dünya içerisinde sunulması, pedagojik açıdan da isabetli görünmektedir. Çocuklar, romanlar üzerinden hem kahramanlarla özdeşlik kurmakta hem de rahat bir okuma sunması bakımından romanlara yakınlık duymaktadırlar.

Ahmet Efe, zengin sanatsal dünyası içerisinde birçok eser vermiş önemli bir sanatçıdır. Aynı zamanda çocuklara ve gençlere yönelik farklı türlerde yazmış olduğu kitaplarıyla da tanınmaktadır. Birçok eseri olan Ahmet Efe'nin çocuk ve ilk gençlik romanı kategorisi içerisinde değerlendirilebilecek dokuz romanı bulunmaktadır. Bunlar incelendiğinde, tema ve konuları itibarıyla çocuklar ve ilk gençlik dönemindekiler için kimi eğitsel iletiler barındırdığı anlaşılmaktadır. Bu romanlarda ön plana çıkan ve işlenen eğitsel unsurlar; genel olarak bazı kişi veya değerlere sevgi duyma, bilinçli olma, olumlu davranışlar ile kaçınılması gereken tutum ve eylemler şeklindedir.

Efe'nin incelenen romanlarında eğitsel unsurlar, genelde kahramanların özellikleri veya eserlerde işlenen olay ve durumların anlatımıyla somut bir hâl almaktadır. İyiler, bireysel ve toplumsal değerlerin yaşanması ve yaşatılması için mücadele içindeyken; kötüler de kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmektedirler. Roman türünün gereği olarak çatışma içinde resmedilen karakterler, okuyucuya yaşamsal tercihler konusunda deneyim imkânı sunmaktadır.

İncelenen eserlerde eğitsel iletileri, tema ve konular bağlamında örnek olay, durum, karakterlerin özellikleri ve diyalog gibi unsurlarla söz konusu etmek mümkündür. Bu yönde eserlerde birçok değer işlenmiştir. Olumlu unsurlar olarak sevgi, bilinçli olma, merhamet gösterme, yapıcılık, adillik, yardımlaşma, umut, adanmışlık, sabır, nezaket, şükür gibi unsurlar dikkat

çekmektedir. Olumsuz davranışlar ve tutumlardan bazıları ise oyunbozanlık, ikiyüzlülük, kibir, peşin hükümlülük, doğaya ve hayvanlara zarar verme, zulüm, hırs ve aldatma şeklindedir.

Kaynakça

- Aktaş, Ş. ve Gündüz, O. (2011). *Yazılı ve sözlü anlatım -Okuma, dinleme, konuşma, yazma-* (15. bs). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Batur, Z. ve Yücel, Z. (2012). "Ahmet Efe'nin çocuk hikâyelerinde değer eğitimi ve hikâyelerin Türkçe eğitimine katkısı", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall 2012, p. 1031-1049.
- Cihan, N. (2016). "Çocuk kitapları ne kadar 'değer'li?" *Istanbul Journal of Innovation in Education*, Volume 2, Issue 1, January, 2016 pp. 21-35.
- Efe, A. (1987). *N'oldu bu gönlüm*. Ankara: Kandil Yayınları.
- Efe, A. (1996). *Üç kandil*. Konya: Esra Yayınları.
- Efe, A. (2014). *Son av* (2. bs). İstanbul: Nar Yayınları.
- Efe, A. (2015). *Bilal'in çiçeği* (3. bs.). İstanbul: Nar Yayınları.
- Efe, A. (2016a). *Köse Mihal*. İstanbul: Nar Yayınları.
- Efe, A. (2016b). *Bozkır yılanı Sadeddin Köpek*. İstanbul: Nar Yayınları.
- Efe, A. (2016c). *Kutlu ile Melinda*. İstanbul: Nar Yayınları.
- Efe, A. (2017a). *Buz kırığı*. İstanbul: Nar Yayınları.
- Efe, A. (2017b). *Küçük deli*. Konya: Kayalıpark Yayınları.
- Fırat, H. (2008). "Çocuk romanlarında sosyal yaşama yönelik eğitsel öğeler", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, Yıl: 2008, Sayı: 20, 87-102.
- Güleryüz, H. (2002). *Yaratıcı çocuk edebiyatı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- MEB, (2017). *Türkçe dersi (1-8. Sınıflar) öğretim programı*. Ankara.
- Öztürk, H. E. (1991). *Batı çocuk klasiklerinde temel değerler*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Türkyılmaz, M. (2012). "Gençlik romanlarının okuma becerisine etkisi ve değerler aktarımı bakımından incelenmesi", Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü Türk

Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı. YayınlanmamıŐ Doktora Tezi. Ankara.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (7.bs). Ankara: Seçkin Yayıncılık